

Opmerkingen van de redactie:

De redactie ontving een uitgebreide bespreking van het boek:

Mens en Gemeenschap. Maatschappijleer voor onderwijs en opvoeding.

Het betreft hier een van de eerste boeken voor het nieuwe vak, dat straks op het V.W.O. zal worden ingevoerd.

De recensent Dr. C. V. Lafeber deelt zijn opmerkingen in drie groepen in. De opmerkingen in de derde groep waren aanleiding voor de redactie om de schrijver van bovengenoemd boek Mr. Dr. M. B. van der Hoeven te verzoeken hierop te antwoorden.

In het antwoord van Mr. Dr. M. B. van der Hoeven aan Dr. C. V. Lafeber wordt verwezen naar een uitgave van J. Muusses: Maatschappijleer bij het voortgezet onderwijs.

De redactie prijst zich gelukkig de recensie over dit boek de lezers te kunnen aanbieden.

Het staat aan de schrijvers open de discussie voort te zetten.

Gezien het belang van het onderwerp zal het de lezer duidelijk zijn, waarom de drie onderstaande bijdragen bijeen zijn geplaatst en gegroepeerd zijn onder de rubriek actualia.

* * *

M. B. van der Hoeven - „Mens en Gemeenschap” - Maatschappijleer voor onderwijs en opvoeding, 1e druk.

J.M. Meulenhoff, Amsterdam, 1963. f 5,75

Het boek van Dr. Van der Hoeven heeft bij mij drieërlei zeer ernstige bezwaren opgeroepen. Het eerste bezwaar betreft de inhoud die hij aan het schoolvak Maatschappijleer geeft. Het tweede betreft de stof zelf en haar verdeling over de hoofdstukken. Het laatste de instelling van de auteur die een boek wilde schrijven, dat geschikt is voor „alle vormen van ons v.h.m.o. en kweekscholen maar ook voor het gesprek van ouders met de jongeren thuis” (p. II).

Om met dit laatste te beginnen: (de opmerking moet me van het hart) een zodanige instelling van de schrijver doet in hoge mate naïef aan. Ik kan met betrekking tot geen enkel schoolboek inzien dat ouders er met andere bedoelingen over gebogen zitten dan ter assistentie of controle. Dat zij met diepe eerbied de Koran-Van der Hoeven raadplegen over sociologische problemen lijkt mij een even grote overschatting door de auteur van zijn werk als van de leertechnische mores van vaders en moeders gelijkelijk. Ernstiger is de omstandigheid dat Van der Hoeven niet heeft ingezien dat het onmogelijk is een boek te schrijven dat gebruikt kan worden bij alle vormen van v.h.m.o. (bedoeld: voortgezet onderwijs). Het is voor de een te moeilijk en voor de ander te simpel. Twee - uit veel - voorbeelden ter adstructie:

Hoofdstuk 1 (p. 1 e.v.) geeft een bijzonder eenvoudige inleiding over

wat de auteur onder maatschappijleer verstaat, maar de opmerkingen over (bijvoorbeeld) de emigratie (verlies van „mythisch-religieuze eenheid” en opkomst van „nationale en culturele eenheid” maken „voor de Westerlingen emigratie mogelijk” (p. 2) zijn ook mijn bevattingsvermogen te boven gegaan.

Hoofdstuk 6 (p. 43 e.v.), dat opent met een paragraaf „Oorzaken der sociale wetgeving” - waarin geen woord over de oorzaken, behalve de nogal discutabele stelling dat „sociale wetgeving een uitvloeisel is vanverantwoordelijkheid voor de anderen” - geeft aan het slot (p. 50 - 51) een overzichtje van de Nederlandse sociale wetgeving, dat in een MULO-boekje thuishoort, maar is in de eraan voorafgegane zes pagina's zo rommelig, hoogdravend, onvolledig en onjuist en haalt zoveel problemen overhoop, dat zelfs de begaafde gymnasiast het verband tussen titel en inhoud niet zal kunnen vaststellen.

Mijn tweede bezwaar betreft de stof en haar verdeling over de hoofdstukken. Ook hier slechts enkele voorbeelden. In hoofdstuk 2 (Historische achtergrond der maatschappij, p. 8 e.v.) horen o.a. de paragrafen: „Maatschappij is verandering”, „Social change”, „Social of cultural lag”, „Studie der social change en social lag” en „Functie van het gezin” zonder meer niet thuis, terwijl ik over de waarde van Van der Hoevens beweringen op historisch terrein aan het eind van mijn recensie nog iets zal opmerken.

Hoofdstuk 3 (De staat, p. 17 e.v.) bespreekt wel de samenstelling der Kamers, de geschiedenis der politieke partijen en de doorbraak, maar - wat men toch in de eerste plaats zou verwachten - een poging om de betekenis van b.v. de Staten-Generaal politiek en historisch te funderen ontbreekt bijna geheel en volledig.

Hoofdstuk 4 (Economische samenlevingsvormen, p. 29 e.v.) handelt over traditionele, rationele en charismatische heerschappijen, terwijl kartels, trusts en concerns hun plaats vinden in hoofdstuk 5: Sociale organisaties (p. 36 e.v.).

Nog een opmerking in verband met mijn tweede bezwaar nl. wat heeft hoofdstuk 22 (het rollenspel, p. 156 e.v.) met dit boek te maken? Is het een gedeelte van een didactisch leerboek voor kleuteronderwijs of een onuitgewerkte toneeltekst, welke abusievelijk bij dit manuscript terecht is gekomen?

Mijn derde bezwaar tenslotte betreft de principiële occupatie van het vak Maatschappijleer door de sociologie en het verdonkeremanen van „burgerschapskunde”. Op p. 4 zegt de auteur: „Vroeger sprak men van „burgerschapskunde” en vatte daaronder samen de kennis om een goed burger te zijn, op de hoogte van de burgerrechten en burgerplichten. Dat overigens goede woord is in onbruik geraakt.

Als het waar is dat het woord burgerschapskunde in onbruik is geraakt (quod non), dan is dat de schuld van mannen als Van der Hoeven, die het in begrip en wezen aantasten. Sociologie is een synthetisch vak, d.w.z. het ontleent zijn bestaan en betekenis aan een aantal hulpwetenschappelijke zuilen. Al stelt men nu dat deze verzameling van sociologisch aangeklede weetjes en feitjes

geen sociologisch leerboek is, Van der Hoeven heeft het wel zo bedoeld en daarop richt zich mijn kritiek. Het er niet in geslaagd zijn, doet niets af aan de bedoelingen.

Het is het noodlot, lijkt mij, van ieder die een zodanig schoolboekje zou willen schrijven, dat zijn taak een onmogelijke is. Zoals geschiedvorsing vooraf moet gaan aan geschiedschrijving, zal men ook eerst de zuilen der constituerende wetenschappen (met name staatsinrichting, geschiedenis en economie) dienen op te trekken voor men het dak der sociologie kan bouwen. De enige oplossing om de leerlingen beter hun maatschappij te doen leren kennen lijkt me dat de docenten der genoemde (hier „hulp”) wetenschappen de actualiteit nog centraler gaan stellen. Teveel hebben zeker de historici zich bezig gehouden met zaken die in een te dunne relatie tot het heden staan. Ik weet het: alle historie boeit en is belangrijk, ook de Kreto-Minoïsche cultuur, de slag bij Pydna en de heilige liga van Cognac. Maar hoeveel belangrijks wordt aldus niet behandeld? Ik kan de invoering van het vak maatschappijleer op al onze scholen niet anders zien dan als een reactie op de levenloosheid van zovele geschiedenislessen.

Nu wordt ons de vertraagde nota aangeboden en de actualiteit op deze manier dwingend voorgeschreven en gaan sociologen (of wat daarvoor doorgaat: hoeveel niet-leraren pakken juist nu de lesbevoegdheid sociologie nog even vlug mee) aldus geschiedenis, economie en staatsinrichting doceren. Wat daarvan terecht moet komen (om nog maar te zwijgen van de verhouding tussen genoemde vakken onderling), vervult mij met grote zorg. Vooral als de dusdanige docenten Van der Hoeven als leerboek gebruiken.

Met het releveren van enkele slechts van diens historische onduidelijkheden wil ik eindigen. „Aan het einde der Middeleeuwen verloor de feodale maatschappijvorm haar scherpe kanten. Tot dan toe hadden de drie standen, hoewel op elkaar aangewezen, ieder een min of meer zelfstandig bestaan gevormd. Tegenover deze drie standen, die samen een eenheid vormden voor de middeleeuwse mens, kwam nu de burgerij op en deze burgerij werd aangeduid als „maatschappij” in de betekenis van „het totaal van in economisch opzicht samenwerkende individuen”. In de 18e eeuw zag de schotse econoom Adam Smith op dezelfde manier de door hem onderscheiden „ruilmaatschappij los van de staat” (p. 8).

„Nadat er enige rust gekomen was - de noormannentochten eindigden eerst rond het jaar 1000 - vertoonden de vele leenstaten, die later Nederland zouden vormen, de typische agrarische maatschappijvorm.....deze gesloten agrarische huishouding werd gedragen en omgekeerd in de hand gewerkt door het leenstelsel, waardoor ook de gehele staatsorganisatie een zekere geslotenheid kreeg: de koning met zijn meiers in de wisselende residenties. Een betrouwbaar geldmiddel ontbrak aanvankelijk; Karel de Grote voerde een zilveren pond in” (p. 9).

„Iedereen weet, dat Nederland zijn gouden eeuw dankte aan zijn handelsbloei: de vaart op de Oostzee, de Straatvaart en de Kaapvaart” (p. 9).

„De uitvoerende macht wordt ook wel het bestuur genoemd” (p. 21).

„Gedurende de Tweede Wereldoorlog ontmoetten in de concentratiekampen vertegenwoordigers uit de verschillende partijen elkaar en bespraken de komende politieke ontwikkeling na de bevrijding” (p. 25 - 28).

Wat te denken van deze duistere passage: „In de tweede helft van de 16e eeuw gingen enkele vorsten zich met het welvaartsstreven bemoeien.....Colbert zocht het in een dirigistische bevordering van de industrie, Engeland bovendien ook in de handel” (p. 31) enzovoorts, enzovoorts.

Dr. C. V. Lafeber

* * *

NASCHRIFT

De Redactie vroeg mij een naschrift op deze recensie.

Vooraf mijn dank aan de Heer Lafeber. Hij heeft mij, na 36 jaar geschiedenis onderwezen te hebben, geleerd nederig te zijn. Daar dacht ik een heilig boek geschreven te hebben, een Quoran, maar niets hoor. Het wemelt van de fouten. Het enzovoorts, enzovoorts aan het slot spreekt boekdelen. Mijn leermeesters hebben zich vast in hun graf omgedraaid. Endan nog betweterig ook op het terrein der staatsinrichting. O, professor Scholten, uit Uw mond tekende ik op dat „uitvoerende macht ook wel bestuur wordt genoemd”. Fout, zegt de Heer Lafeber. Ja, waar blijf ik dan? Waar blijven de mannen als „van der Hoeven” bij mijnheer Lafeber vergeleken?

Misschien wil de Heer Lafeber nog een jaar geduld hebben. Dan volgt mijn automatische uitstoting uit het arbeidsproces en kan ik mijn leerlingen niet tal van historische onjuistheden meer leren. Want „de waarde van van der Hoevens beweringen (let op dit woord, lezer!) op historisch terrein”, o lala.. Mag ik bescheiden vragen: heeft de Heer Lafeber (ik durf het woord collega niet te gebruiken) misschien ook het Voorbericht gelezen? Ik heb het daar overeen „proeve” en de „uiteindelijke vormgeving”. En heeft hij gelezen dat ik mijn manuscript ter inzage heb gegeven aan enkele deskundigen? Of zijn dat ook „mannen als van der Hoeven”? Pikten zij ook ergens een bevoegdheid mee? U moest hun kritische opmerkingen eens lezen, dan zou U weten hoe nauwkeurig zij de tekst hebben doorgenomen.

Maar de Redactie verwacht dat ik wat dieper zal ingaan op punt drie. Laat ik de recensie hier op de voet volgen. Ik ben geen beroepssocioloog en zou niet graag het vak Maatschappijleer geoccupeerd zien door de sociologie. Ik mag de Heer Lafeber misschien verwijzen naar mijn referaat voor de vergadering in Amersfoort (uitgegeven te Purmerend bij Muusses, 1963). Waarom spreekt men niet over burgerschapskunde? Al zou het woord niet in onbruik zijn geraakt, het dekt de inhoud van de moderne opvattingen niet meer. Is dat mijn schuld? Het vak Maatschappijleer in zijn moderne vorm is in alle beschaafde landen ingevoerd; Nederland volgt vrijwel als laatste land en de wet-Cals

schrijft het voor voor alle schooltypen. Heeft de Heer Lafeber iets begrepen van de debatten daarover in de Kamer? Is het mijn schuld dat men het Maatschappijleer heeft genoemd, dat men het een bepaalde inhoud heeft toegedacht? Ik moet dan ook ten sterkste protesteren tegen de aantijging dat ik een sociologisch leerboek heb geschreven. De Heer Lafeber zal opkijken als sociologen zich daarmee gaan bezighouden en hij vergelijkte nu reeds met de publicaties van drs. Langeveld.

Wat bedoelt de Heer Lafeber overigens met dat sociologische dak? Moet dat nog wetenschappelijk gebeuren of in de Middelbare school? In verband met de passus over geschiedvorsing en geschiedschrijving mag ik opmaken dat hij hier een taak ziet voor de wetenschap. Zijn de constituerende zuilen nog steeds niet opgetrokken?

Nu is de Heer Lafeber wel zo vriendelijk te constateren dat er iets mis is met het geschiedenisonderwijs. We moeten de actualiteit centraler stellen en ons minder bezighouden met wel boeiende stof (de heilige liga van Cognac bijvoorbeeld!) om belangrijker zaken te bespreken. Ik mag toch hoop ik aannemen dat de Heer Lafeber weet hoe ik daar al jaren voor vecht. Hij leze anders het Voorbericht bij Fundamenten en Mijlpalen van collega Reinsma en mij.

Toegegeven dat de invoering van het vak Maatschappijleer gelijk staat met het aanbieden van een vertraagde nota, door onze schuld ontstaan (wat deed de Heer Lafeber tot nu toe om zijn collega's te waarschuwen dat het sein op onveilig stond?), wat doen we nu? Of meent de Heer Lafeber er te zijn met deze recensie op mijn boek? Wat ik met name mis is elke poging tot opbouwende kritiek. Goed, mijn boek is een prul. Jammer van de ruim 20 scholen, die het invoerden, waaronder gymnasia, mijnheer Lafeber. Daar zitten die „mannen als van der Hoeven” met de gebakken peren!

Maar nu in ernst: wat doen we? Het vak Maatschappijleer is dwingend voorgeschreven. Meulenhoff durfde het aan deze proeve te laten verschijnen om het gesprek op gang te helpen. Is de methode-Lafeber in deze recensie geschikt om samen het nieuwe vak op te bouwen? Heus, ik ben nederig genoeg om steeds te willen leren. Ik ben heilig overtuigd dat dit vak het beste bij de geschiedenisleraren thuis is, mits zij een brede belangstelling hebben voor de maatschappelijke problemen, voor de actualiteit. Die actualiteit, de kennis van de maatschappij in continue verandering, is echter beslist geen geschiedenis. Dit vak vraagt een totaal andere instelling. Nu kunnen we ons hooghartig terugtrekken en zeggen, dat het schrijven van een leerboekje onmogelijk is. Laten we dan alles maar weer aan anderen overlaten en straks mopperen over verlies van uren.

We kunnen echter ook de handen ineen slaan en er samen iets van proberen te maken. Daartoe alleen schreef ik dit boek. Van de Heer Lafeber weet ik althans dat ik op geen enkele medewerking behoef te rekenen. En de andere collega's geschiedenis? Ik wacht met belangstelling hun verdere reacties af.

v.d.H.

* * *